

De toekomst van de G-3

R. de Vries*

Geïnspireerd door 'Scanning the future' schetst de auteur de structurele veranderingen op lange termijn die hij voor de VS, Japan en Europa verwacht. Hoewel de VS worstelt met een bestuurlijke verlamming blijft het een dynamisch land waar ondernemerschap en innovaties kunnen floreren. In Japan leidt de ineenstorting van het financiële systeem tot een hervorming van de gesloten economische structuur. Daar staat tegenover dat China kan uitgroeien tot een geduchte concurrent. Gegeven het moeizame integratieproces blijft een vrije en open-markteconomie voor Europa nog toekomstmuziek. Ook zal Europa minder profiteren van de opkomst van nieuwe economische machtscentra.

Scanning the future is de lange-termijnstudie van het Centraal Planbureau (CPB) waarin voor de Verenigde Staten, Europa en Japan de economische groei wordt geanalyseerd rond de perspectieven van evenwicht, vrije markt en coördinatie. Deze studie heeft mij geïntrigeerd. Het is de eerste keer dat ik een serieuze poging zie de verschillen tussen de drie regio's te beschrijven in niet-ideologische termen.

Alhoewel verschillende elementen uit alle perspectieven in de drie regio's zijn terug te vinden en de perspectieven elkaar ook overlappen, zijn er toch belangrijke verschillen die gedeeltelijk kunnen worden verklaard vanuit de historie, geografie, geologie, sociologie enzovoort. Zo is de VS nog steeds een jong land waarin een grensverleggende geest overheerst. Het is een land dat veel mogelijkheden biedt, waar mensen fors kunnen winnen of verschrikkelijk kunnen verliezen. Het is ook een land van onzekerheid, creativiteit en ondernemerschap en een land met een open gemeenschap waarin nieuwkomers snel kunnen delen in de voor- en nadelen van het systeem. Dat te veranderen betekent het einde van de Amerikaanse droom!

Europa, aan de andere kant, gekenmerkt door een lange en moeilijke historie, getekend door oorlogen en conflicten, inflatie en recessie, zoekt stabiliteit en rechtvaardigheid. Dit zien we onder meer terug in zijn religieuze filosofie en mensbeeld. Het resultaat is een excellente overheid met een aanzienlijke mate van overheidsinterventie en het geloof dat die overheid het het beste weet.

Japan, geprikkeld door het verlies van de tweede wereldoorlog, zonder natuurlijke hulpbronnen, met sterk nationalistische neigingen en culturele prioriteiten, kent sedert de oorlog een goed opgezette groeipolitiek en realiseert dit doel met institutionele middelen en/of beleid. Het heeft de maatschappij, de overheid en de relaties tussen overheid en bedrijven en tussen bedrijven en werknemers georganiseerd om de ambitieuze economische doelstellingen te realiseren.

Deze drie regio's zijn nu in de problemen geraakt en zij bevinden zich in een overgangsfase waarin zich veranderingen voltrekken waarvan de richting nog niet duidelijk is. Het CPB concludeert dat elk systeem in problemen zal komen als er geen goede balans is tussen de drie perspectieven. Zo stortte het Russische model volledig ineen door het algehele ontbreken van het vrije-marktperspectief en lijkt in het Japanse model te veel nadruk te liggen op het evenwichtsperspectief. Aan de andere kant hebben de Verenigde Staten een overmaat van vrije-marktelementen en is er onvoldoende coördinatie tussen overheid en bedrijfsleven en tussen bedrijfsleven en de factor arbeid. Hiermee in contrast staat Europa, gekenmerkt door te veel coördinatie en overheidsbemoeienis en onvoldoende vrije-marktgedrag.

Consequenties van tekortkomingen

De consequenties van deze tekortkomingen komen langzaam maar zeker te voorschijn. In de Verenigde Staten is sprake van een grotendeels onverklaarde daling van de produktiviteit. De werkloosheid is toegenomen en de vooruitzichten voor de arbeidsmarkt zijn in tijden niet zo somber geweest. Nadat de natie aan het einde van de jaren zeventig onder president Carter een deel van zijn zelfvertrouwen verloren had, overspoelt opnieuw een golf van pessimisme het land. Een overmaat van studies en commissies houdt zich bezig met concurrentiekracht. Er is een roep om industriële politiek en om het reguleren van de handel.

In Japan is de financiële zeepbel gebarsten en zijn prijzen van aandelen en land gekelderd. Terwijl de schijn van rust tegenover de rest van de wereld

* De auteur is directeur van Morgan Guaranty Trust Company of New York. Dit artikel is gebaseerd op zijn bijdrage aan de conferentie 'Scanning the Future', gehouden op 4 en 5 juni in Den Haag. De tekst is vertaald en bewerkt door F.A.M. van Erp, werkzaam bij het Centraal Planbureau. De volledige Conference Proceedings zullen medio augustus verschijnen als CPB Working Paper.

wordt opgehouden, vreest het Japanse bedrijfsleven dat de waardedaling van land en aandelen nog lang niet voorbij is. Verder hebben de werknemers niet gedeeld in de winsten van de afgelopen twintig jaar en zijn grote delen van de economie, zoals de landbouw en de distributiesector, achtergebleven en inefficiënt. Zowel vanuit binnenlandse als internationale overwegingen is er daarom duidelijk behoefte aan veranderingen.

Ondanks alle politieke fanfare rond de Europese Monetaire Unie en de Europese eenwording blijven in Europa substantiële economische onzekerheden bestaan. Zo is Euro-pessimisme nog steeds aanwezig en blijven Europees beleid en houding naar binnen gericht. Voorbeelden hiervan zijn de angst voor concurrentie van buiten de EG, de geringe veranderingen in de protectionistische landbouwpolitiek en de beperkingen tegen de stroom van immigranten.

Ongewijzigd beleid: 'global crisis'

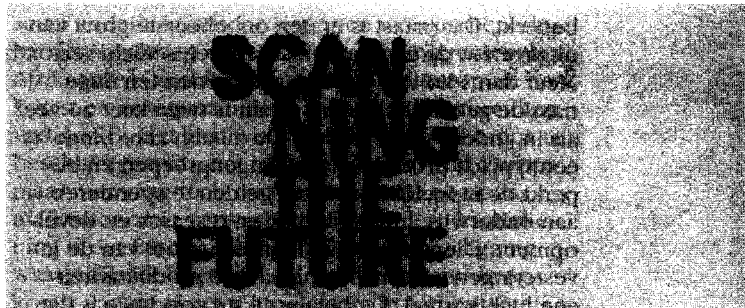
Het eerste scenario van de CPB-studie beschrijft een 'global crisis'. Ik zou dit liever het 'ongewijzigd beleid'-scenario willen noemen. Geen verandering zal leiden tot crisis en het ontstaan hiervan noopt uiteindelijk tot veranderingen. In dit scenario zal slechts een geringe groei van het bruto binnenlands produkt in de Verenigde Staten, Europa en Japan optreden. De gemiddelde lange termijn economische groei is wellicht niet veel meer dan 2% per jaar. Tevens zal het aandeel van Noord-Amerika en West-Europa in het wereld-bbp afnemen, terwijl het aandeel van Japan zich zal stabiliseren. Zonder veranderingen in de onderliggende structuur en beleid lijkt mij dit het vooruitzicht.

Perspectief

Wat zijn de kansen dat dit kan worden verbeterd? Welke veranderingen zouden moeten en zullen kunnen worden gemaakt en wie is het succesvolst in het maken van deze veranderingen? Op deze vragen zal getracht worden een antwoord te vinden, na een uiteenzetting van de elementen die de relatieve sterkte en zwakte bepalen van de economische systemen van de drie blokken. Dit zal geschieden door na te gaan hoe deze elementen zich ontwikkelen en waar deze drie economische blokken zich over 25 jaar zullen bevinden. Voordat ik hier op in ga nog twee opmerkingen. Ten eerste voltrekken de economische processen, beschreven in de CPB-studie, zich niet in een vacuüm. Ze zijn verbonden met macro-economische politiek. De studie lijkt dit beleid te negeren. Mogelijk omdat de veranderingen in macro-economisch beleid een kort en middellange-termijnkarakter hebben. Niettemin zijn economische ontwikkeling en beleid gezamenlijk bepaald en onderling verbonden. Ten tweede opereren de drie blokken in een grotere wereld. De economische activiteiten in de rest van de wereld zoals China, India, Latijns-Amerika worden steeds belangrijker voor de Verenigde Staten, Japan en Europa. Hoe zullen de drie onderscheiden regio's getroffen worden of profiteren van deze ontwikkelingen?

De Verenigde Staten

Op dit moment is het openbaar bestuur van de Verenigde Staten, naar mijn idee, de fundamentele zwakte van deze natie. De CPB-studie beschrijft

Verken uw toekomst! Geïnspireerd door de scenario's van het CPB hebben verschillende economen tijdens de internationale conferentie Scanning the future hun visie op structurele ontwikkelingen van de wereldeconomie gepresenteerd. Een selectie van de bijdragen wordt besproken in een reeks van vijf ESB-artikelen. Deze week het eerste artikel, dat ingaat op de lange-termijnontwikkelingen in Japan, Europa en de VS.

De conferentie Scanning the future werd gesponsord door de Internationale Nederlanden Groep.

de bestaande situatie in de Verenigde Staten terecht als: "Government policy is the outcome of a complex game involving various groups who pursue their own interests." Zo kopen belangengroepen politici en is de machtsstructuur in de overheid buitengewoon omslachtig, vol wantrouwen en strijd. Het Witte Huis verschilt dikwijls van mening met zijn eigen kabinetleden, bestrijdt het Congres terwijl ook de Senaat en het Huis van Afgevaardigden elkaar bestrijden. Dan is er het leger van voorzitters van Congrescommissies die door hun vrijwel dictatoriale wetgevende macht ieder initiatief kunnen frustreren. Bovenop dit alles zijn er onafhankelijke bureaus waarvan de directeurs voor een lange periode zijn aangesteld. Naarmate de tijd voortschrijdt verwerven deze steeds meer politieke invloed. Behalve de machtsstructuur geldt verder dat de meeste congresleden juristen zijn die maar een beperkte kennis van economie en financiën hebben. Zij geven er de voorkeur aan ingewikkelde wetgeving te ontwerpen die dikwijls tot tegengestelde resultaten en interpretaties leidt. Verder begrijpen zij niet dat het begrotingsbeleid van de laatste jaren de reden is geweest van hoge reële rentevoeten, de economische groei op lange termijn laag houdt en dat de belastingwetgeving de produktiviteitsgroei beperkt. Natuurlijk willen ze de schuld op de centrale bank schuiven, maar het is de overheid en haar beleid dat de fouten maakt.

Sedert de Plaza-overeenkomsten is de Amerikaanse overheid succesvol geweest in het herstellen van de concurrentiepositie en het reduceren van het tekort op de handelsbalans en de lopende rekening. Maar tegelijkertijd hebben het Congres en de regering het overheidstekort laten groeien. Als resultaat hiervan wordt het tekort nu binnenlands gefinancierd waardoor de reële rente hoog blijft en de vooruitzichten op economisch herstel van de private sector worden

beperkt. Daarnaast is er een onbeheerste groei van uitgaven in de gezondheidssector en sociale sector. Meer dan 13% van het bnp gaat heden ten dage naar de gezondheidszorg en dit is twee keer zo veel als in andere grote landen. De 'health care bingo' is een typisch produkt van belangengroepen en beperkt de mogelijkheden om gelden te spenderen aan onderwijs, infrastructuur en research en development. Dientengevolge blijft een groei van de investeringen en een stijging van de produktiviteit een luchtkasteel. De belangrijkste conclusie is dat de economische problemen van de Verenigde Staten niet alleen het resultaat zijn van een verkeerde economische politiek, maar ook de uitkomst zijn van een complexe en slecht functionerende overheid.

Deze negatieve opmerkingen verdienen echter enig tegenwicht. Ten eerste wordt het probleem van het openbaar bestuur nu gezien door het electoraat. De mensen zijn gefrustreerd door het politieke proces en de patstelling die is ontstaan. Dat is de reden van de toenemende steun voor Ross Perot. Of de komende presidentsverkiezingen al de doorbraak zullen brengen valt te bezien, maar ik geloof wel dat het thema de komende tien jaar aan de orde zal blijven. De mensen maken zich zorgen over lange-termijnthema's. Ze liggen daarmee ver voor op de politici. Uiteindelijk zal democratie effectief zijn, maar veranderingen vergen tijd.

Ten tweede is de Verenigde Staten een open, multiraciale samenleving die veel succesvoller is geweest in de integratie van immigranten uit Azië, Latijns-Amerika en elders dan Europa en Japan. Deze laatste hebben nog geen vat op de onvermijdelijke instroom van mensen uit andere delen van de wereld. Ze zijn er bang voor, maar zullen niet eeuwig in staat zijn het tij te keren. Omdat meer dan 95% van de groei van de wereldbevolking plaats zal vinden buiten de G-10, zal de immigratiedruk zeer groot worden.

Ten derde zullen de Verenigde Staten meer profiteren van de nieuwe groeicentra zoals Mexico en elders in Latijns-Amerika. De voorgestelde vrijhandelszone in Noord-Amerika zal verder een sterker positief effect op de Verenigde Staten hebben dan op Europa en Japan.

Ten vierde is de Amerikaanse inflatie gematigd en profiteren de export en de industrie van een concurrerende dollarkoers.

Ten vijfde blijft Amerika boven alles een dynamisch land waarin ondernemerschap en innovaties kunnen floreren. Het recente initiatief om een nieuw particulier schoolsysteem te creëren is een voorbeeld. Daarom ben ik overwegend optimistisch voor de Verenigde Staten op lange termijn maar het vergt politiek leiderschap, politieke verandering, de moed om keuzen te maken en het stellen van prioriteiten, zoals de reductie van het overheidstekort en een herallocatie van middelen van gezondheidszorg naar opleiding en infrastructuur.

Japan

Iets over Japan zeggen is altijd moeilijk omdat er weinig van Japan bekend is. We leren nog steeds over de Japanse 'geheimen'. Als het gaat om de huidige economische, financiële en sociale problemen zijn er mensen die denken dat Japan hier sterker uit

naar voren zal komen. Maar er zijn ook mensen, misschien wel meer, die menen dat de recente gebeurtenissen een schaduw werpen over de schijnbare Japanse onoverwinnelijkheid. Het beste is om realistisch te zijn over Japans mogelijkheden en vast te stellen dat er enkele belangrijke structurele veranderingen aan de gang zijn die samen met de komende ontwikkelingen in het buitenland, de groeivoorzichten voor Japan mogelijk beperken. Ten eerste heeft het ineensstorten van de aandelenmarkt vele consequenties. De kosten van kapitaal zijn substantieel gestegen en deze zullen een invloed hebben op de investeringen. Zo heeft Japan nu een investeringsrecessie.

Ten tweede ontstaan er krachten om de consumptie te stimuleren. De grote massa heeft niet genoeg geprofiteerd van de Japanse welvaart. Een kortere werkweek, hogere lonen en een betere levensstandaard worden nu voorgestaan. De druk om de levensstandaard te verhogen leidt tot een stijging van de consumptie en waarschijnlijk tot meer investeringen en daarmee tot een lager nationaal spaarsaldo en saldo op de lopende rekening. Ten derde zullen sommige onderlinge deelnemingen tussen bedrijven en banken niet langer meer economisch rendabel en wenselijk blijken te zijn. Een afname van het aantal 'keiretsu's', ondernemingsgroepen met omvangrijke belangenverstrengelingen, ligt dan ook in het verschiep en daarmee het vrijmaken van het economische systeem en het reduceren van de voorkeursbehandeling bij het plaatsen van orders en de speciale financiële behandeling. Dit zal leiden tot meer concurrentie en meer nadruk op winstmaximalisatie dan op marktaandeel en omzet. Verder beperkte het systeem van onderlinge deelnemingen in het verleden de mogelijkheden voor buitenlandse ondernemingen om door overnames een aandeel op de Japanse markt te verwerven. De overnamegolf die in de jaren tachtig nog aan Japan voorbij ging, zal nu ook Japan bereiken.

De ineensstorting van de aandelenmarkt heeft ook het Japanse banksysteem verzwakt en zal samen met de liberalisatie van het financiële systeem leiden tot nieuwe vormen van financiering, zoals commercial paper en een markt voor obligaties uitgegeven door bedrijven. Daardoor zal de Tokio-crash de Japanse financiële sector tot consolidatie dwingen en zorgen voor een meer marktgeoriënteerde vermogensallocatie dan voorheen toen de kunstmatige hausse op de aandelenmarkt Japanse bedrijven aanmoedigde tot prestigieuze en omvangrijke investeringsprojecten in plaats van het maken van winst. Al met al zal dit uiteindelijk leiden tot een versterking van de Japanse economie en Japan maken tot een land waarin het leven beter is.

Natuurlijk zijn er ook negatieve elementen achter de horizon verborgen. Als Japan zijn hulpbronnen meer gaat aanwenden voor de binnenlandse markt en minder voor de internationale markt, zal dit leiden tot een stijging van de inflatie en daarmee de vooruitzichten voor groei beperken. Maar belangrijker is de invloed op Japan van de opkomst van China en India. China zal daarbij meer een concurrent dan een exportmarkt voor Japan blijken te zijn; de Chinezen stellen grote tekorten op de handelsbalans met Japan niet op prijs. Omdat China aanzienlijk meer investeert dan Japan en twee keer zo

snel groeit, zal het in de jaren negentig de positie van Japan kunnen overnemen als het gaat om het niveau van het bruto binnenlands produkt en Japan wegconcurreren in verschillende markten en bedrijfstakken. Verder zal Japan in de toekomst ook een grotere defensielast moeten gaan dragen als de VS zich terugtrekt uit het Pacifisch gebied. Ten slotte is het twijfelachtig of Japan kan doorgaan met het afsluiten van zijn gemeenschap voor andere bevolkingsgroepen uit Azië. Er hangt een wolk boven het land van de rijzende zon.

Europa

Zal Europa in de toekomst meer vrije markt en minder coördinatie kennen? Waarschijnlijk niet in de direct nabije toekomst. Europa is daarvoor te veel in beslag genomen door het creëren van een Verenigd Europa, een Europese centrale bank en een centrale overheid. Dit proces is al enige tientallen jaren aan de gang en voltooiing zal zeker nog één of twee generaties vergen. De nieuwe centrale overheid vergt een geleidelijke overdracht van soevereiniteit van bestaande overheden en Europa mag zich in de handen knijpen als de uitkomst van dit proces een zelfde mate van overheidsbemoeienis oplevert als nu het geval is. Ik verwacht hier zeker geen reductie van. Natuurlijk zijn er terreinen waar zaken eenvoudiger worden, zoals de invoering van één munt en het verwijderen van invoerrechten en grenzen. Maar dit zijn uitzonderingen. Totdat het proces om te komen tot één overheid is voltooid, is het daarom onrealistisch een reductie van de overheidsbemoeienis te verwachten.

Ik heb de indruk dat de snelheid waarmee politieke leiders tot een Verenigd Europa willen komen, zal leiden tot obstakels later in dit decennium. Maastricht was geforceerd en hield geen rekening met de implicaties van de hereniging van Duitsland. Deze eenwording verhindert waarschijnlijk de geplande invoering van Maastricht. Immers ten gevolge van de Duitse eenwording is de Duitse inflatie opgelopen door de loongolf in voormalig Oost-Duitsland en de enorme overdrachten van West naar Oost. Dit heeft op zijn beurt de Bundesbank gedwongen de krediettegels aan te trekken en de reële rente te verhogen voor Duitsland en de rest van Europa. Deze inflatoire tendensen zullen in de nabije toekomst zeker nog bestaan en daarmee de vrijheid beperken om de rente te verlagen. Met de uitschakeling van de mogelijkheid tot aanpassing van de wisselkoers zal een strak monetair beleid de Europese overheden dan dwingen tot het voeren van een stimulerend begrotingsbeleid. Gezien de relatief strenge normen die het EMU-verdrag aan het begrotingsbeleid stelt, zal een spoedige invoering van de overeenkomst van Maastricht uitblijven. Het creëren van een Verenigd Europa betekent ook welhaast automatisch dat Europa voor enige tijd op zichzelf gericht zal zijn. Het is te veel in beslag genomen door binnenlandse en interne kwesties. Internationaal leiderschap en belangen van derden zijn dan minder urgent.

Europa zal niet een vrije en open economie willen zijn voor de landen van de derde wereld. Dit is ook één van de redenen dat de GATT-onderhandelingen zo moeizaam verlopen, het protectionistische Europese landbouwbeleid zo langzaam verandert, Japan-

se en andere Aziatische importen worden beperkt, barrières worden opgericht tegen immigranten van Afrikaanse, Centraaleuropese en Oosteuropese herkomst en er tegenzin bestaat inzake de uitbreiding van de EG. Het gaat weliswaar te ver om Europa te beschuldigen van het creëren van een 'fort Europa', maar men mag toch niet snel een vrije en openmarkteconomie verwachten. Een andere kanttekening is dat Europa door zijn geografische ligging waarschijnlijk het minst zal profiteren van de opkomst van de nieuwe groeicentra in Latijns-Amerika, India en China. Daarentegen zal Europa echter wel het zwaarst belast worden met de wederopbouw van Oost- en Centraal-Europa.

Conclusie

Concluderend lijken mij de CPB-scenario's waarin significante verschuivingen in de mondiale economische activiteiten worden voorzien, correct. Als ik uitga van de bij benadering gemiddelde resultaten van de scenario's, is het duidelijk dat Noord-Amerika en West-Europa hun aandeel in het bruto nationaal produkt van de wereld zullen zien afnemen, in Europa waarschijnlijk meer dan in Noord-Amerika. Tegelijkertijd zal het aandeel van Japan ongeveer gelijk blijven. De dynamische Aziatische economieën en de rest van Azië (China en India in het bijzonder) zullen hun aandeel meer dan verdubbelen, en ook Latijns-Amerika zal een toenemend aandeel veroveren. Europa zal druk zijn met het bouwen en inrichten van zijn 'eigen huis' en geen tijd en geld hebben voor andere zaken. Het zal lang duren voordat de voormalige Sovjetunie een werkende markteconomie heeft in een democratische samenleving. Voor de Verenigde Staten zal, voor het herwinnen van economische groei en internationaal leiderschap, het noodzakelijk zijn de macht van belangengroepen terug te dringen en een beleid gericht op nationale belangen te onwikkelen. Dat zal tijd vergen en leiderschap. Het openen van Japan voor buitenlandse produkten, investeringen en mensen is onvermijdelijk, maar zal behoorlijke problemen met zich meebrengen.

Terwijl de G-3 geconfronteerd wordt met grote structurele aanpassingen, zal Azië zich ontwikkelen tot een nieuwe economische macht waarvan de kracht door de huidige wereldmachten wordt onderschat en ondergewaardeerd. We hoeven slechts de oude Zijderoute tussen China en Alma Ata af te reizen om de nieuwe centra van economische activiteit te zien. Aan het einde van de periode beschreven in de CPB-scenario's zullen we ontdekken dat er niet langer drie, maar vier machtscentra zijn ontstaan.

Rimmer de Vries